

και παραλείψων, τὰ ὁποῖα ὠδήγησαν εἰς τὴν καταστροφὴν πολλῶν νεοκλασσικῶν κτηρίων.

Τὸ παρὸν σύγγραμμα διακρίνεται διὰ τὴν καθαρότητα καὶ ἁρμονίαν τοῦ ὕφους, διὰ τὸ εὐληπτον καὶ περιεκτικὸν αὐτοῦ, διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ ἀπλότητα. [Ἐν σελ. 130 στ. 16 μετὰ τὴν λέξιν καὶ προσθετέον τὸ κατάλληλον ῥῆμα: *καίει*, «*ψήνει*» (φθείρει, ταλαιπωρεῖ διὰ τῆς δυστροπίας αὐτῆς) κ.τ.δ.]. Συνδυάζει τὴν ἐπιστημονικὴν ἐμβρίθειαν πρὸς τὴν ἐκλαϊκευτικὴν ἀπόδοσιν, ἀπαραίτητον διὰ τὸν σκοπὸν, δι' ὃν ἐγράφη. Διδάσκει πολλὰ ὄχι μόνον τὸ εὐρύτερον κοινὸν τὸ διψῶν διὰ μάθησιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πεπαιδευμένους καὶ δὴ καὶ τοὺς οὐχὶ ἀμοίρους ἀρχαιολογικῆς μορφώσεως. Πράγματι οὐχὶ σπανίως οἱ ἐνδιατρίβοντες περὶ τὴν ἀρχαίαν τέχνην παραμελοῦσι τὰ ἀξιόλογα μνημεῖα τῶν νεοκλασσικῶν χρόνων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν ἀγλαὰς καρπὸς τοῦ θείου πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἔρωτος. Τὴν ἐπιστροφὴν ἐπὶ τὰς καλλιρρόους πηγὰς τῆς ἑλληνορρωμαϊκῆς παραδόσεως κηρύσσει ὁ ὀτρυνὸς καθηγητὴς ἐπόμενος τοῖς ἔχνεσι τοῦ Ἑρρίκου Σηλῆμαν καὶ τοῦ Σπυρίδωνος Μαρινάτου, εἰς τὴν ἱερὰν μνήμην τοῦ ὁποίου ἀφιερῶναι τὸ περισπούδαστον τοῦτο σύγγραμμα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΖΑΓΑΝΙΑΡΗΣ

* * *

VOLKER LANGHOLF, **Syntaktische Untersuchungen zu Hippokrates - Texten, Brachylogische Syntagmen in den individuellen Krankheits - Fallbeschreibungen der hippokratischen Schriftensammlung**, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz, Franz Steiner Verlag Wiesbaden 1977, σελ. 194, kart. DM 62.—

Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν τέχνην τοῦ λόγου γνωρίζουν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Σύνταξις, τὸ θυμασίον αὐτὸ δημιούργημα τοῦ κλασσικοῦ κόσμου, δὲν δύναται νὰ δαμάσῃ ὑπὸ τοὺς κανόνας τῆς τὰ συντακτικὰ φαινόμενα ὅλων τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου. Ἡ διὰ τοῦ λόγου ἔκφρασις ὑπηρετοῦσα τὴν ποιητικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν φαντασίαν ἐμφανίζει ἐνίοτε μορφήν ἀνυπότακτον καὶ ποικιλίαν καὶ παραβιάζει τὴν κανονικότητα καὶ ὁμοιομορφίαν. Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀκανονίστου ἡ ἑλλειπτικὸς λόγος ὑπολανθάνει πάντοτε κοινὴ τις ἀρχὴ καὶ ἐνότης, τὴν ὁποίαν μία συστηματικὴ ἔρευνα δύναται νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ τὴν προσδιορίσῃ συντακτικῶς.

Ἡ ἄποψις αὕτη ἀποτελεῖ πεποιθήσιν διὰ τὸν V. Langholf, συγγραφέα τῆς ἐν ἐπικεφαλίδι μελέτης, ὁ ὁποῖος καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν βραχυλογικῶν ἐκφράσεων τῶν κειμένων τοῦ Ἱπποκράτους ἐκείνων, ἅτινα διακρίνονται διὰ τὴν ἀκανονιστίαν τῆς ἐκφράσεως. Πρόκειται κυρίως περὶ κειμένων τεχνικῆς φύσεως, γραφέντων ὄχι ὑπὸ τύπον λογοτεχνικοῦ ἔργου πρὸς ἀνάγνωσιν ὑπὸ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ ὑπὸ τύπον ὑπομνημάτων, γραφέντων πρὸς ἰδίαν χρῆσιν ἢ πρὸς ἀνάγνωσιν ὑπὸ στενοῦ κύκλου ὁμοτέχνων, ἐκ τοῦ λόγου δὲ τούτου τὰ κείμενα ταῦτα παρουσιάζουν μορφήν λόγου δυσκόλως ὑπαγομένην εἰς τοὺς κανόνας τοῦ παραδοσιακοῦ Σyntaxικοῦ τοῦ ἔχοντος ὡς βᾶσιν προτάσεις μὲ ὑποκειμένον - κατηγορούμενον. Ἡ ἔρευνα κατὰ ταῦτα περιορίσθη εἰς ὠρισμένην κατηγορίαν τοῦ Ἱπποκρατικοῦ λεκτικοῦ καὶ ἐλήφθη κατ' ἐκλογὴν ἐκ τῶν βιβλίων τῶν Ἐπιδημιῶν τοῦ Corpus Hippocraticum μὲ ἐξαιρέσιν καὶ πάλιν τῶν ἔτι δυσχερεστέρων κειμένων περιεχομένου φαρμακολογικοῦ, ἀφοριστικοῦ καὶ ἀρχαϊκοῦ, ἵνα μὴ δυσχερανθῇ ὑπερμέτρως διὰ προσθέτων προβλημάτων ἢ διερευνήσιν.

Διὰ νὰ κατανοηθῇ εὐχερέστερον ἡ φύσις τοῦ προβλήματος ὁ συγγραφεὺς προσάγει ἀναλόγου φύσεως κείμενα, εἰλημμένα ἐκ συγχρόνων γερμανικῶν ἱατρικῶν συγγραμμάτων, ἐνθα περιέχονται περιγραφαὶ «*ἱατρικῶν ἱστορικῶν ἀσθενείας*». Ἡ σύν-

ταξίς και εἰς αὐτὰ εἶναι συνεπτυγμένη καὶ βραχυλογικὴ ἀκριβῶς ὅπως και εἰς τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν Ἱπποκρατικὰ κείμενα. Ὁ συγγραφεὺς διαπιστῶν τὴν ἀναλογίαν ἐξηγεῖ ὀρθῶς ὅτι ἡ ὁμοιότης δὲν ὀφείλεται εἰς λόγους ἱστορικούς, ἀλλὰ εἰς καθαρῶς λειτουργικούς λόγους ὡς ἐκ τῆς εἰδικότητος τοῦ ἀντικειμένου.

Τὸ ἐνώπιον τοῦ σ. ἔργον δὲν εἶναι τόσον εὐχερές, ὅσον ἴσως νομισθῆ, διότι ὁ Ἱπποκράτης κατὰ πλαιαῖς ἤδη διαπιστώσεις τοῦ ὁμοτέχνου του Γαληνοῦ «ἐαυτῷ φαίνεται γεγραφῶς ἀναμνήσεως ἔνεκεν ἐν κεφαλαίῳ βραχεῖ διὸ και ἀσαφέστερος ὁ λόγος ἐστίν . . . καθάπερ ἄλλας πολλὰς συμβολικῶς και βραχέως . . . και σολοικώδεις οὐκ ὀλίγαι ἐν τῷ βιβλίῳ ὀρήσεις . . . και τὸ δι' ἀντικειμένων ἐνίστε συνενδεικνυσθαί τινα παραλείποντι μνημονεύειν αὐτῶν ὀνομαστί κατὰ τὴν ἐαυτῷ συνήθη βραχυλογίαν». Εἶναι λοιπὸν και ἐκ τῆς ἀνωτέρω κρίσεως ἐμφανὲς τὸ ποῦν τῶν δυσχερειῶν, ἐνώπιον τῶν ὁποίων εὐρέθη ὁ σ. προσπαθῶν ἐκ τῶν αἰνιγματικῶν και πυκνῶν ἐκφράσεων τοῦ κειμένου νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἰδιαίτεραν ἔκφρασιν τῆς ἱατρικῆς συνηθείας, νὰ διακρίνῃ τὴν βούλησιν συγγραφέως και νὰ ἀναζητήσῃ τὴν κατεύθυνσίν τῆς εἰς τὴν σύνταξιν, κατεύθυνσιν διάφορον τῆς εἰς τὴν συνήθη λογοτεχνίαν ἀπαντωμένης.

Πρὶν ἢ ὁ σ. ἐπιλέξῃ τὰ κείμενα ἐξετάζει διὰ βραχείων τὸ θέμα τῆς γενέσεως τοῦ κειμένου τοῦ Corpus Hippocraticum και τῆς γραπτῆς παραδόσεώς του. Τὸ πρᾶγμα ὑπῆρξεν ἀναγκαῖον, διότι ἐκ τῆς παραδόσεως ἀποκαλύπτεται πλῆθος διαφορῶν κατὰ περιόδους ἐπεμβάσεων, προσθηκῶν, διορθώσεων, διτογραφιῶν, ἀπλουστεύσεων, παραλλήλων διατυπώσεων κλπ., ἐξ ὧν δυσχεραίνεται ἡ κρίσις περὶ τοῦ γνησίου κειμένου. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου γνώμων τῆς κρίσεώς του περὶ τῆς γνησιότητος τῶν τύπων ἐτέθη ὁ βαθμὸς τῆς συχνότητος, καθ' ἣν οἱ τύποι οὗτοι ἀπαντῶνται, ἐνῶ διὰ τὴν αὐθεντικότητα τῶν σπανίως ἀπαντωμένων ἴσταται δὺσπιστος.

Αἱ περικοπαὶ τῶν κειμένων αἱ ὁποῖαι ἐλήφθησαν κατ' ἐκλογὴν διὰ τὴν ἔρευναν τῶν συντακτικῶν φαινομένων κατηρτίσθησαν ἐκ τῶν βιβλίων τῶν Ἐπιδημιῶν II, IV και VI τῆς ἐκδόσεως Littré μὲ ἰδιαίτεραν ἐπεξεργασίαν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ σ. ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαιότερων κωδίκων και τῆς μεταγενεστέρας παραδόσεως, ἐνιαχοῦ δὲ και βάσει νεωτέρων ἀξιοπίστων κωδίκων. Διὰ τὰ βιβλία I και III ἡ παραπομπὴ γίνεται εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Kùlewein και διὰ τὰ V και VII εἰς τὴν τοῦ Littré. Τὰ καταρτισθέντα προσωρινὰ κείμενα, ἅτινα ἐπεξεργάσθη ὁ σ. και παραθέτει ἐν παραρτήματι, εἶναι τοῦ βιβλίου E περικοπαὶ 1—65, τοῦ E IV Περ. 66—310 τοῦ E VI Περ. 311—338. Αἱ εἰς τὰ κείμενα τῆς συντακτικῆς ἐρεύνης χρησιμοποιούμεναι περικοπαὶ ἐκ τῶν ἄλλων βιβλίων τῶν Ἐπιδημιῶν ἐνδεικνύονται διὰ παραπομπῆς εἰς τὰς ἐκδόσεις Kùlewein και Littré. Ὁ σ. ἐχρησιμοποίησε περαιτέρω πρὸς ἔρευναν και κείμενα ἀτομικῶν ἀσθενειῶν εἰλημμένα ἐξ ἄλλων Ἱπποκρατικῶν ἔργων, ὡς τοῦ περὶ χυμῶν Περ. 339, Προρηθητικῷ Περ. 340—341, π. φύσις παιδίου 342—349, π. γυναικείης φύσις Περ. 350—352 και περὶ ἀφόρων Περικοπαὶ 353—354. Ὅλα τὰ χρησιμοποιηθέντα διὰ τὴν ἔρευναν κείμενα ἀναφέρονται εἰς ἔκθεσιν και περιγραφὴν ἀτομικῶν ἀσθενειῶν, ἀπεφεύχθησαν δὲ τὰ σχετικὰ πρὸς γενικὰς ἀσθενείας μὲ τυπικὰς ἐξελίξεις, τὰ ἀφοριστικὰ και φαρμακολογικά. Μαζὶ μὲ τὰ ἐν τῷ Παραρτήματι παρατιθέμενα προσωρινὰ κείμενα ὁ σ. πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἀναγνώστου παρέχει προσθέτως και 1) τὴν χειρόγραφον παράδοσιν ἐκάστης περικοπῆς, 2) τὰς διαφορὰς γραφὰς τῶν κωδίκων και 3) ἐκτενῶς διασαφητικὰς πληροφορίες διευκολυνούσας τὴν συσχέτισιν τῶν λέξεων και τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου, ἐνῶ εἷς τινὰς περιπτώσεις παρέχει και πλήρη ἐρμηνείαν ὁμάδων περικοπῶν.

Ὡς πρὸς τὴν μέθοδον τῆς μελέτης τῶν συντακτικῶν μορφῶν τῶν Ἱππ. κειμένων ὁ σ. ἐξηγεῖ ὅτι διὰ τὸν καθορισμὸν αὐτῶν ἀνεζήτησε τὴν συσχέτισιν τῶν πρὸς τὸ παραδοσιακὸν λειτουργικὸν σύστημα τῶν προτάσεων μὲ ὑποκείμενον - κα-

τηγορούμενον, ἐλλείπει καλυτέρου συστήματος δυναμένου νὰ κατανοηθῆ σφωῶς. Μὲ τὴν συσχέτισιν αὐτὴν κατέστη δυνατὴ ἡ ταξινομήσις τῶν συντακτικῶν αὐτῶν φαινομένων καθ' ὁμάδας. Εἶναι ὅμως φανερόν, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ παραδοσιακοῦ Συντακτικοῦ, βασιζόμενον εἰς τὴν Λογικὴν, ἀποδεικνύει συγχρόνως καὶ τὴν ἀδυναμίαν του διὰ τὰς ἀνευ ὑποκειμένου προτάσεις καὶ ἐπικυρώνει τὴν ἀλήθειαν τῆς διαπιστώσεως ὅτι οὔτε ἀπὸ τὴν Λογικὴν ἐξεκίνησεν ἡ γλῶσσα οὔτε διεμόρφωσε τοὺς κανόνας καὶ τὸ σύστημά της σύμφωνα πρὸς αὐτήν.

Ἡ διερεύνησις ἐκτείνεται κυρίως εἰς τὰ ἀπολύτως χρησιμοποιούμενα οὐσιαστικά, τὰ ἐπίθετα, τὰ ῥήματα, τὰς ἐπιρρηματικὰς ἐκφράσεις καὶ τὰς ὀνομαστικὰς προτάσεις. Ἐπὶ ἐκάστης ὁμάδος τῶν συντακτικῶν τούτων κατηγοριῶν συνάγεται ὅλη ἡ ποικιλία τῶν περιπτώσεων ἢ προκύπτουσα ἐκ τῶν κειμένων, ἥτις δὲν δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸ σχῆμα ὑποκείμενον - κατηγορούμενον, καὶ διερευνᾶται γραμματικῶς, λογικῶς ἢ ψυχολογικῶς ὁ ἐλλείπων ἢ ὑπνοούμενος ἐκ τῶν συμφραζομένων συντακτικῶς ὅρος ὥστε νὰ ἀποκατασταθῆ ἡ δομὴ τῆς φράσεως κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ παραδοσιακοῦ συντακτικοῦ καὶ νὰ δώσῃ τὸν πιθανόν ἢ τοὺς πιθανοὺς τρόπους ἐρμηνείας. Ἄς σημειωθῆ ὅτι πλείστακις ἕνα σημεῖον στίξεως ἔχει μεγάλη σημασίαν καὶ ἀλλάζει τὸ νόημα, ἂν τεθῆ κόμμα ἀντὶ τελείας.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας του, ἄς σημειωθῆ ὅτι ὁ σ. πρὶν ἢ εἰς κάθε περίπτωσιν συναγάγῃ τὴν κρίσιν του προσφεύγει εἰς παρατήρησιν ἀναλόγων τύπων ἐκφράσεως ἀπαντωμένων καὶ εἰς τὴν ἄλλην Λογοτεχνίαν, διὰ τὴν πλήρη δὲ κατοχύρωσιν τῆς γνώμης του ἐλέγχει τὰ παρατηρήματά του παραβάλλων αὐτὰ πρὸς τὰς γνώμας πολλῶν ἐγκρίτων νεωτέρων γραμματικῶν ἀνδρῶν. Διεπίστωσα συσχέτισιν τῶν γνώμῶν του πρὸς ὁμοίας πλείστων ἄλλων μελετητῶν τοῦ συντακτικοῦ, εἰς τὰς σελίδας τῶν ἔργων τῶν ὁποίων κάμνει παραπομπὰς καὶ ἐξετίμησα τὴν ὀρθότητα τοῦ κριτηρίου του. Ἡ ὅλη διερεύνησις διεξήχθη μὲ σύστημα καὶ πληρότητα καὶ οἱ μελετηταὶ ἔχουν πλέον τώρα πρὸ αὐτῶν ὁμάδας φαινομένων ὁμοειδῶν, ἅτινα εἶναι συντακτικῶς, ἐπιδεκτικὰ ὑπαγωγῆς των εἰς τὴν παραδοσιακὴν σύνταξιν. Τοῦτο ἄλλως τε ὑπῆρξε καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἐρέυνης τοῦ σ. καὶ ἔχι ἡ ἀναζήτησις νεωτέρας μεθοδολογίας τῆς συντάξεως.

Μὲ τὸ πολὺμοχθον μελέτημά του, τὸ ὅποιον ἀπήτησε καὶ οὐχὶ ἀμελητέαν παλαιο-γραφικοῦ χαρακτήρος προσπάθειαν, ὁ Langholf ἀπέδειξεν ὅτι καὶ αἱ ἀνυπότακτοι συντακτικαὶ μορφαὶ τοῦ σιβυλλικοῦ Ἰπποκρατικοῦ λόγου τῶν Ἐπιδημιῶν δύναται ἐν πολλοῖς νὰ πειθαρχήσουν ἐντασσόμεναι εἰς τὸ παραδοσιακὸν συντακτικὸν σχῆμα καὶ νὰ κατανοηθῶν κατὰ τὴν πιθανωτέραν ἐκδοχὴν.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

Γ. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΥ, **Σοφοκλέους Οἰδίπους Τύραννος**, Κριτικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ ἔκδοσις, Ἀθήνα 1978, σελ. 270, ἔκδ. Gutenberg.

Ἡ παρουσίαισι τῶν ἀρχαίων μας κλασσικῶν εἰς ἑλληνικὴν σειρὰν κριτικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν ἐκδόσεων παραμένει διὰ τὴν φιλολογίαν μας αἴτημα καὶ χρέος. Ἡ πρωτοπόρος καὶ μεγαλεπήβολος ἐκείνη προσπάθεια τοῦ ἐγκριτοτέρου τῶν νεοελληνῶν κλασσικῶν φιλόλογων καὶ διδασκάλου τοῦ Γένους Ἀδμ. Κοραῆ μὲ τὴν περίφημον «Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην» του, δὲν ἠτύχησε νὰ εὕρῃ μιμητάς. Ἀλλὰ καὶ ἡ φιλόδοξος πρωτοβουλία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐν ἔτει 1933, «νὰ συνελθῆ τὸ ἔργον τοῦ Κοραῆ» ἀπέβη σχεδὸν ἀτελέσφορος. Αἱ παρατηρηθεῖσαι ἰδιωτικαὶ δραστηριότητες εἰς τὸν τομέα αὐτὸν θεραπεύουν τὸν κερδῶν Ἑρμῆν μᾶλλον ἢ τὸν λόγιον, καὶ εἰς ἐλαχίστας μόνον περιπτώσεις ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἐκδό-